❸ ІСТОРІЯ РЕЛІГІЇ

П.Павленко[*] (м. Київ)

УДК 2, 26-28

ІУДЕЙ ІСУС ІЗ НАЗАРЕТУ – ЗАСНОВНИК МЕСІАНСЬКО-ЕСХАТОЛОГІЧНОЇ ГІЛКИ ІУДАЇЗМУ (єврейсько-іудейське спрямування первіснохристиянського віровчення та антисемітські нотки в текстах Нового Завіту)

Більшість існуючих євангельських текстів (як канонічних, так і апокрифічних) доводять, що Ісус із Назарету подає себе спасителем євреїв, позиціонує іудейським Месією. Він є євреєм не лише за народженням, не лише за кров'ю, а головне – за світоглядом. Перш за все, це вже доводять синоптичні Євангелії, навіть Євангелія від Івана, якщо не брати до уваги наявні в ній антиіудейські ремарки. «Картина, яку зберегли нам перші три Євангелії, - зауважує Д.Флуссер, - досить ясна: єврей Ісус діє лише серед євреїв і хоче діяти тільки серед них» [Флуссер Д. Иисус, свидетельствующий о себе. - Челябинск, 1999. - С. 82].

Ця ідея пронизує наскрізь весь Новий Завіт і навіть тексти апостола Павла, попри те, що його віроповчальна лінія суттєво відрізнялася від офіційної іудеохристиянської. «Не подумайте, ніби Я руйнувати Закон чи Пророків прийшов, Я не руйнувати прийшов, але виконати. Поправді ж кажу вам: доки небо й земля не минеться, ані йота єдина, ані жоден значок із Закону не минеться, аж поки не збудеться все» (Мт 5:17-18). Ось як це місце звучить в перекладі Д.Стерна, який автором адаптований для іудеїв і, за його словами, «відображає його (Нового Завіту – П.П.) початкову і невід'ємну суть»: «Не думайте, що я прийшов відмінити Тору чи Пророків. Я прийшов не відмінити, але виконати [доповнити до досконалості]. Саме так! Кажу вам, що до тих пір, поки не щезнуть небеса і земля, навіть йуд чи риска не щезнуть з Тори, доки не станеться все те, що мусить статися» [Еврейский Новый Завет. / Пер. Д.Стерна. - М., 2004. - С. іх].

[*] Павленко П.Ю. – доктор філософських наук, старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

Основний зміст статті. На текст Євангелії від Матвія 5:17-18 існує ціла низка взаємосуперечливих тлумачень, які крутяться всі навколо того, що має на увазі Ісус, коли вживає в цьому місці слово «Закон» (Тору). Більшість коментаторів наголошують, що Ісус даючи Новий Закон (Новий Завіт), тим само зупинив дію Старого, скасував Тору, тобто проголосив про кінець іудейської релігії. Однак інші тексти, і найперше з цієї ж Євангелії, доводять, що Ісус не те що не мислив своє вчення поза контекстом іудаїзму, а розумів його, як його довершення, як наповнення чи доповнення його новим, більш поглибленим духовним змістом. «Тлумачна Біблія» А.Лопухіна подає такий коментар на цей текст Матвія: «Він (Ісус – *П.П.*) говорить, що не скасовує давнього закону, не хоче його руйнувати чи порушувати (καταλυσαι). Він ставить свої нові закони в генетичний зв'язок із попередніми. Це добре виражене самим Спасителем в іншому місці, у притчі про насіння: «спершу стебло, потім колос, а тоді – повно пшениці в колосі» (Мк. 4:28) … Старий Завіт походив на пусту, ненаповнену посудину чи, інакше, був лише формою, яка не мала внутрішнього змісту. Христос наповнює цю посудину; дає формі внутрішній зміст і сенс. … При цьому наповненні залишається недоторканим все, що мало міцну цінність і значення у старозавітній релігії. Але сам цей процес виконання передбачає відміну старозавітної релігії самої по собі. Вона не могла продовжувати тепер свого існування незалежно від Нового Завіту. Тільки разом з ним і при світлі його жодна риска чи йота Старого Завіту не зникає і не минає до кінця світу» [Толковая Библія, или комментарій на всь книги Св. Писанія Ветхаго и Новаго Завьта: В 11-ти т. - Пб., 1911. - Т. 8. - С. 90-91].

Наголосимо, що певну проблему для точного розуміння Мт. 5:17-18 складає слово πληρωσαι (від πληροω) [2], яке перекладають, як «виконати» і за яким фраза розуміється з таким змістом, що Ісус прийшов задля того, щоб разово власноруч виконати старозавітній закон і тим само назавжди зупинити його дію, проголосивши чинність якогось нового закону. Втім, πληρωσαι тут треба розуміти не, як «виконати» (переклад цього слова, хоча й точний, але не логічний за контекстом), а якраз у значенні «доповнити». До речі, саме з цим змістом подає πληρωσαι місце Мт. 5:17 переклад Українського Біблійного товариства 1997 р.: «Не думайте, що Я прийшов скасувати закон або пророків; не прийшов Я скасувати, але *доповнити* (Тут і далі курсив наш – *П.П.*)». З цим смисловим наповненням перекладає цей текст і переклад Л.Лутковського: «Не подумайте, что Я пришел упразднить закон или писания пророков: не упразднить Я пришел, но *восполнить*» [Четыре Евангелия в ред. Л.Лутковского: [Электрон. ресурс]. - Режим доступа: http://jesuschrist.ru/software/ go.php?sid=21].

Цілком зрозуміло, що більшість перекладів подають πληρωσαι у Мт. 5:17, як «виконати», але такий переклад суперечить змісту 18 вірша, бо ж там

[2] πληροω (plērŏō) – наповнювати, виконувати, доповнювати, здійснювати.

Ісус зауважує, що «доки існуватимуть небо й земля, жодна йота, жодна риска із закону не скасується». Іншими словами, ні про яке скасування Христом дії іудейського закону в тексті Мт. 5:17-18 мова не йдеться, як про це намагаються довести більшість перекладів і різного роду коментарі.

Якщо бути точними, то грецьке слово *плеру* має два значення «виконати»: з одного боку, сенс «виконання» зводиться до «завершення», «закінчення» чогось, скажімо, пророцтва чи якоїсь справи, а з іншого боку, «виконати» вживається у сенсі «надання чомусь повноти (наповнення)», «приведення до повного значення». З огляду на це, новозавітні переклади формально вірно перекладають πληροω, тобто і як «виконати», і як «наповнити» (рос. – исполнить), але аж ніяк не «доповнити», бо ж *доповнити* – означає додати до чогось ще щось (подібне значення тут є чужим і лише відображає бажання перекладача вкласти в слова Христа пізніше церковне віровчення про видозміну (точніше, заміну) Спасителем іудейського закону «своїм» – новим «законом Христа», «християнським законом».

Проте πληροω вжите в Євангелії, із двох можливих, з якимсь одним значенням, але яким? Якщо Ісус наголошує, що він не прийшов скасувати чи «відмінити *Тору* чи Пророків» і на це вказує слово καταλυω[3], то виходить, що слова καταλυω і πληροω в тексті Мт. 5:17 мусять бути антонімами: слово καταλυω має негативне значення, а πληροω – позитивне (не може бути, щоб обидва ці слова мали негативне значення, хоча більшість перекладів саме так і подають цей вірш, ламаючи природній антонімізм між першою і другою частинами вірша). Саме це й приводить нас до висновку, що в даному вірші доцільно розуміти слово πληροω в позитивному значенні. Це саме по собі доводить, що Спаситель не ламає чи знищує іудейського закону (Тору), а лише «наповнює» наявний закон змістом, надає йому «повного значення», приводить його до «повноти» і в такий спосіб надає Торі пріоритетного значення. Більше того, правильність нашого висновку доводить і наступний 18-й вірш, за яким Тора є так само вічною і незмінною, як вічними є небо і земля і на цій підставі нічого в законі не може бути зміненим, викинутим чи доповненим – «ані йота єдина, ані жаден значок із Закону (Тори) не минеться, аж поки не збудеться все». Фраза «аж поки не збудеться все» означає весь закон, пророцтва (частиною яких є й месіанські тексти). Інакше кажучи, в законі мусить виконатися вся його есхатологічна база і аж тоді прийде закону кінець (а разом і кінець іудейській релігії). Натомість більшість сучасних перекладів Євангелії від Матвія допоки оповіщають ідею про заперечення Ісусом Христом Тори й іудейської релігії.

Що стосується взагалі місця Мт. 5:17, то всі можливі помилки з його перекладами і, відповідно, з розумінням, спричинені тим, що його прочитують з позицій сучасного церковного віровчення, а слід читати очима

---

[3] καταλυω (kataluō) – руйнувати, зносити, крушити, скидати, скасовувати, відміняти.

перших християн, при чому іудеохристиян, бо ж Євангелія від Матвія, як відомо, є іудеохристиянським твором (це визнають й чимало з богословів і новозавітних коментаторів). А це означає, що за окремими грецькими словами стоять або фразеологізми, а чи ж специфічна іудаїстська термінологія (єврейський оригінал до нашого часу не дійшов). Більшість вчених, які досліджують рабиністичну літературу цієї доби, переконані, що слова «καταλυω» і «πληροω» є грецькими відповідниками іудейських галахічних термінів і тому повинні розумітися не зовсім у прямому смислі, а у відповідності з їх використанням у рабиністичній літературі того часу. Маємо на увазі тут те, що коли рабини в перших століттях вживали щодо Тори «καταλυω», то це означало невірне тлумачення заповідей і настанов іудейського закону, а коли говорили «πληροω» – в такий спосіб підкреслювалося правильне тлумачення Тори. Зважаючи на цей штрих, згаданий нами Матвіїв текст також може бути ще одним доказом на користь того, що Назаретянин добре знав не лише Писання, а й був знайомий з галахічною традицією, бо ж оперує він запозиченою з неї термінологією. Відтак, текст Мт. 5:17 правильно було розуміти з наступним смислом: «Не подумайте, ніби Я прийшов спотворити значення заповідей, тлумачити неправильно Закон чи Пророків: Я не спотворити Тору прийшов, але дати істинне й вірне її тлумачення».

За Ісусом, старозавітний закон не скасовується навіть по смерті Спасителя на хресті, як це намагається доводити ап. Павло, а лише *доповнюється*, отримуючи в такий спосіб *повноту*, свій *завершений* зміст. Дія жодного, навіть найменшого, положення чи заповіді в ньому не зупиняється сама по собі, а подовжує діяти, отримуючи через Христа свій, так би мовити, істинний зміст, своє справжнє смислове наповнення. Безперечно, окремі церемоніальні дійства, як то храмова служба, жертвопринесення тощо, в християнстві припиняються, однак сам закон (Тора), сконцентрований в Десятьох заповідях, продовжує бути чинним доти, допоки, за словами євангельського Спасителя, «небо й земля не минеться».

Ось, як це пояснює апокрифічне «Послання Петра до Якова»: «Бо деякі з язичників відкидають мою (ап. Петра – *П.П.*) справжню проповідь, приймаючи *безглузді й осоружні вчення* ***людини, ворожої до закону*** (тут розуміється ап. Павло – *П.П.*). Деякі ж забобонно спокушали мене, змінюючи мої слова своїми тлумаченнями, що скасовують закон: ніби я вважав так, але не насмілювався висловлювати відкрито, - чого нехай не буде! Це й є опиратися закону, принесеному Мойсеєм, що має свідоцтво від Господа про вічну його тривалість; бо Він сказав: «Небеса і земля проминуть, єдина йота або єдина риска від закону не мине». Він сказав це, щоб все сталося. Вони ж, не знаю який прихований вкладаючи сенс в чуті від мене слова, почали тлумачити їх краще за мене…, видаючи тим, кого вони навчають, за мої повчання те, чого у мене і в думках не було. Якщо ж вони насмілюються так брехати ще за мого життя, наскільки ж більш після мене насмілюватимуться ті, хто будуть після мене?» (Послання Петра до Якова II).

Зрозуміло, Ісусова теза про вічність закону (Тори) не вписується не те, що в сучасні традиційно-християнські мірки, а передусім в позицію самого апостола Павла. Певно, тому πληρωσαι свідомо перекладається, як «виконати», щоб виправдати паулініcтичну лінію християнства як офіційну, в такий спосіб засудивши іудеохристиянську як єресь. Показово, але всі тексти Павла (його чи приписувані йому – справа зараз не в тому: так чи інакше, але вони є паулініcтичними) знаходяться в ідейній конфронтації з усіма іншими новозавітними текстами, і передусім з Євангеліями. Тут навіть виникає питання: яким критерієм користувалася Церква, коли ухвалювала канон Нового Завіту, коли вже на рівні канону закладена конфронтація між іудеохристиянством і паулінізмом? І це при всьому, що канон відбирався вже в той час, коли Церква міцно стояла на паулініcтичних позиціях. З одного боку, в новозавітному каноні обстоюється, що Ісус є єврейським Месією і як правовірний іудей виконує всі настанови іудейського закону. З іншого боку, він і його учні знаходяться в постійному конфлікті з якимись іудеями, які намагаються протидіяти йому і прагнуть знищити його фізично (неначе ні він сам, ні його учні не були іудеями, а чи ж етнічними євреями?).[4]

Щодо останнього, то подібними недоладностями рябить вся Євангелія від Івана. Приміром, читаємо: «*Ремствували на нього юдеї*[5], бо сказав: Я є хліб, що зійшов з неба, - і казали: Чи це не Ісус, Йосипів син, батька й матір якого ми знаємо? Як же тепер каже [він]: Я зійшов з неба?» (Ів. 6:41-42); «*Юдеї шукали його* під час свята й питали: Де він? І була про нього велика суперечка між людьми. Казали одні, що він добрий; інші ж казали, що ні, він обманює народ. Відкрито ж ніхто не говорив про нього, *бо боялися юдеїв*. Посередині свята Ісус увійшов до храму й навчав. Дивувалися юдеї, кажучи: Як він знає книги, не вчившись? Відповів їм Ісус, сказав: Моя наука - не моя, але того, хто мене послав» (Ів. 7:11-16); «Отаке сказали його батьки, *бо боялися юдеїв*; юдеї вже були змовилися, що коли хто визнає його за Христа, - та й буде відлучений того від синаґоґи» (Ів. 9:22); «Після цього попросив Пилата Йосип з Ариматеї, який був учнем Ісуса, - але таємним, *бо боявся юдеїв*, - щоб зняти тіло Ісуса. І Пилат дозволив. Тож прийшов і взяв його тіло» (Ів. 19:38); «Того самого першого дня по суботі, пізньої пори, коли

[4] Подібна ідея яскраво розвивається в апокрифічному «Одкровенні Павла»: «Ще говорив він ці слова, як прийшли троє інших і вітали мене, кажучи: "Радій, Павло, улюбленець Божий, церков хвала, ангелів краса!" І запитав я: "Хто ви?" … І сказав другий: "Я – Єремія, той, кого *побили Іудеї* каменюками, самі ж навіки залишилися горіти у вогні". І сказав третій: "Я – Єзекиїль, той, кого спалили христовбивці. Всі ці муки зазнали ми, але не змогли навернути кам'яні серця Іудеїв". І ліг я на обличчя своє, волаючи до добрості Божої, бо милостивий Він був до мене, позбавивши *від роду Єврейського*. І був голос, що говорить: "Блаженний ти, Павло, улюбленець Божий, блаженні й ті, що повірили через тебе в ім'я Господа нашого Ісуса Христа, бо їм уготовано життя вічне"» (Одкровення Павла 49).

[5] Тут і далі курсив наш.

двері, де зібралися [його] учні, були замкнені *зі страху перед юдеями*, - прийшов Ісус, став посередині й каже їм: Мир вам!» (Ів. 20:19).[6]

Конфронтація між Ісусом і його учнями, з одного боку, та «іудеями» – з іншого пронизує практично всі апокрифічні Євангелії. Особливо кидається це у вічі в апокрифах Никодима і Петра, що вказує на те, що вони не могли бути написаними ні цими особами, ні загалом авторами-євреями, тому що, як відомо, всі тодішні євреї були іудеями і не могли своїх одновірців оцінювати негативно, оскільки в такий спосіб, так чи інакше, негативно вони повинні були оцінювати й себе самих. Наприклад, ми не спостерігаємо якогось антиуідейського наповнення в посланнях Петра, Івана чи Якова, автентичність яких є на сьогодні доведеною.

Натомість в такому відомому апокрифі, як «Вчення Аддая апостола» під усіма «іудеями» постають винятково вороги Христа, *христовбивці*, буквально – «іудеї-розпиначі». «Коли вони увійшли до Єрусалиму, то побачили Христа і зраділи разом з натовпами людей, які супроводжували Його. І вони побачили також *іудеїв*, які стовбичили і *радилися, що зробити з Ним*, оскільки вони були стурбовані тим, що, як вони бачили, багато хто з їх середовища визнав Його»; «Бо все, що говорили ми вам, (ми говоримо так), як отримали заповіт від Господа нашого. І вчимо ми і являємо ми, щоб знайшли ви життя своє і не погубили душі свої брехнею язичництва, щоб небесне світло засяяло у створеному. А Той, хто вибрав стародавніх отців, і праведників, і пророків і сповістив разом із ними в одкровенні Святого Духу, Він – Бог *іудеїв, які розіпнули Його*, і заблудлих язичників, які шанують Його, хоча й не знають Його. Тому що немає іншого Бога на небі і на землі, і ось до Нього сходить хвала від чотирьох сторін землі»; «…Покажи мені Голгофу, де розіп'яли Христа, і дерево хресне, на якому *Він був розіп'ятий іудеями*» [Cureton W. Ancient Syriac Documents relative to the earliest Establishment of Christianity in Edessa. L. -Edinburgh, 1864. - P. h-kg]. Зауважимо, жодним чином ніде в тексті так і не зазначається, що Ісус був страчений лише незначною частиною іудеїв. А це тому, щоб навмисно посилити драматургію Христового розп'яття і тим само викликати гнів віруючих на всіх іудеїв, на весь єврейський народ.[7] Так воно й виходить: цар Агарь настільки

---

[6] З цього приводу також див. Євангелію від Петра: «Рано вранці дня Господнього Марія Магдалина, учениця Господа, *побоюючись іудеїв*, охоплених гнівом, не здійснила в гробниці Господа того, що зазвичай здійснюють жінки над близькими померлими. Узявши з собою подруг, пішла до гробниці, куди був покладений. І *боялися вони, як би не побачили їх іудеї*, і говорили: "Якщо й не могли ми того дня, коли був розіпнутий, ридати й стенати, то тепер у гробниці Його зробимо це» (3:2-3).

[7] В одному лише місці, і то опосередковано, можна припустити, щоб під «іудеями» слід розуміти фарисеїв, але це лише натяжка. Так, згідно з апокрифом, Ісус перебуває в «в домі Гамалиїла, вчителя іудеїв», а як відомо, цей Гамалиїл був фарисеєм (Див.: Дії 5:34) і, до слова сказати, вчителем майбутнього апостола Павла. Більше того, «Вчення Аддая апостола» по відношенні до цього Гамалиїла до всього

переконаний у причетності всіх іудеїв до страти Христа, що воліє фізично знищити їх всіх – «попрямувати до Палестини, і вбити іудеїв за те, що вони розіп'яли Христа».

Подібна ідея присутня і в апокрифічних «Діях Варфоломія» («*Розіп'яли Його іудеї*, думаючи, що підвладний Він смерті» (Дії Варфоломія 6)[8]), і в так званому «Зверненні Пілата»:

«Пілат же сказав:

- О всемогутній цар! Не винен я в цьому, *призвідники ж і винуватці* – ***іудеї***.

Тоді Цезар запитав:

- Хто вони?

Пілат сказав:

- *Ірод, Архелай, Філіпп, Ганна, Кайафа і* ***весь іудейський народ***» [Tischendorf C. Evangelia apocrypha. - Lipsiae, M.D.CCCLIII. - P. 426-431].

Одначе в таких апокрифах, як «Дії апостола та євангеліста Івана Богослова», «Євангелія від Никодима (Дії Пілата)»[9] все ж конкретизується, що ініціаторами розп'яття є лише «старійшини», а не всі іудеї. «Схопивши ж Його, *старійшини іудейські* засудили на розп'яття» (Дії апостола та євангеліста Івана Богослова II, 82).

З огляду на ці й подібні до них тексти виникають слушні запитання: хто були ті іудеї, які жили в Палестині поруч з якимись іншими іудеями і яких ці інші іудеї боялися, починаючи з самого Ісуса?; чому Євангелія від Івана[10], яка є, попри окремі гностичні інтонації, таки яскравим

ще й припускається неточності, називаючи його «первосвящеником», який насправді був тільки членом Синедріону («…Ісус одержав лист в домі первосвященика іудеїв»).

[8] Acta apostolorum apocrypha. - Ed. C. Ticshendorf. Lipsiae, 1851. - P. 243-260; Bonnet M. M. La Passion de S. Barthelemy en quelle langue a-t-elle ete ecrite? // Analecta Bollandiana. - t. XIV (Bru-xelles, 1895). - P. 353-366; Acta apostolorum apocrypha. V. II. - Lipsiae, 1898. - P. 128-150

[9] Хоча поруч присутнє й узагальнене ставленні до всіх іудеїв як до розпиначів Христа: «І зібралися ***всі*** *іудеї* і вигукували між собою гучним голосом…» (Євангелія від Никодима (Дії Пилата) 12:11). Або: «О жінко! жив в цьому місті якийсь лікар, що зцілював хворих одним словом, чому ж *умертвили його Іудеї*?» (Там само 13:8); «Пілат *з Іудеями* неправедно віддав смерті» (Там само 13:18) і т.п. Втім наголошується поруч і на іншому, що водночас таки «*…багато з Іудеїв увірували*, що Він – Син Божий» (Там само 14:9).

[10] На сьогодні існують непрямі докази приблизного часу написання Євангелії від Івана. Так, в Єгипті було відкрито невеличкий папірусний фрагмент цієї Євангелії (її 18 розділ), який папірологи датують прибл. 125-130 рр. До цього само часу відноситься й інший фрагмент ще невідомої до цього Євангелії, в якій використана та ж само традиція, яка простежується і в синоптиків, і що найголовніше також в Євангелії від Івана. З цього слідує, що якщо в першій чверті II ст. існували тексти різних Євангелій, які вже переписувалися в Єгипті, то значить створені вони були (у тому числі і цікавляча нас Євангелія від Івана) до цього часу, а значить десь

іудеохристиянським твором, виводить Ісуса з учнями і тих, хто до них пристає якимись *іншими іудеями*, власне, й не-іудеями взагалі, а не зрозуміло ким і якого роду племені? З одного боку, Ісус, як знавець закону, проповідує постійно в храмі, в синагогах і це вказує на те, що він був водночас і етнічним євреєм, й іудеєм за вірою, а з іншого – він виводиться за межі не лише іудаїзму, а й єврейської культури взагалі.

Подібне висвітлення особи Христа в антиіудейських тонах притаманне було якраз пауліністам. Це вони намагалися виставити його якимсь космополітом, неіудеєм і неєвреєм. Для цього в його найголовніших ворогів записували без винятку всіх іудеїв. До речі, у самого ап. Павла нічого подібного ще немає й близько. Він не лише ідентифікує себе євреєм й іудеєм, а й хизується своїм фарисейським походженням (2 Кор. 11:22; Фил. 3:5). Більше того, апостол ревно мріє про спасіння у Христі всього свого народу (Рим. 9:1-5). Однак, закладена апостолом язичників ідея виведення християнства за межі іудаїзму з часом перетворила його (християнство) на самодостатню релігійну систему, яка вже не мала нічого спільного ні з іудейською релігійністю, ні з єврейською культурою. Перетворення християнства на надбання язичників з часом спровокувало спочатку негативне ставлення християн з язичників до іудеїв як колективних ворогів Христа, а пізніше подібне ставлення було перенесено й на весь єврейський народ. Відтак закладений Павлом християнський універсалізм виявився не лише руйнівником початкового Ісусового християнства чи іудеохристиянства, а й водночас провокатором релігійно забарвленого антисемітизму. Не дивно, що в апокрифічному тексті під назвою «Одкровення Павла» в уста ап. Павла вкладаються взагалі відверті антисемітські речі: він дякує Бога за те, що той позбавив його «від роду Єврейського», тобто виходить, що від свого народу, своїх предків, власне, від всього, що вказувало б на його єврейське походження. «І ліг я на обличчя своє, волаючи до доброті Божої, бо милостивий Він був до мене, позбавивши *від роду Єврейського*. І був голос, що говорить: "Блаженний ти, Павло, улюбленець Божий, блаженні й ті, що повірили через тебе в ім'я Господа нашого Ісуса Христа, бо їм уготовано життя вічне"» (Одкровення Павла 49).

З подачі саме апостола Павла вже в II ст. в середовищі еллінохристиян починає зароджуватися негативне ставлення до іудеохристиянства: останнє починає висвітлюватися хоча ще й не прямо, як «іудейська єресь», але однозначно, як якесь «інше», розумій – «хибне», християнство. Ось, що з цього приводу пише Юстин – відомий ранньохристиянський мученик і один з апологетичних мужів і Отців Церкви, який, до слова, ще й був першим, хто

протягом 2-ї пол. – останньої чверті I століття [Апокрифы древних христиан: Исследование, тексты, комментарии. - М., 1989. - С. 20]. Вважають, що апостол Іван написав її приблизно в 90-100 рр.[10] Для прикладу наведемо тут дати написання інших канонічних Євангелій – Євангелія від Матвія була написана точно після 70 р. (прибл. 85-90 рр.), Марка – приблизно в 60-65 рр., Луки – в 60-70, а чи ж 80-85 рр.

прививши християнському віровченню поняття грецької філософії і заклав початок богословського витлумачення історії – у своїй праці під назвою «Розмова з Трифоном іудеєм». Принагідно зазначимо, що хоча автор називає цього Трифона «іудеєм», насправді він є іудеохристиянином (це добре видно навіть з нижченаведеного уривку).

«- Але чи спасеться, - запитав знову Трифон, - той, хто, усвідомлюючи, що це вірно, визнав цього Христа, вірує і впокорюється Йому, крім того захоче дотримувати і ці постанови (Мойсеєвого закону – *П.П.*)?

- На мою думку, Трифон, - сказав я, - такий спасеться. якщо лише не прагнутиме всіляко схиляти до дотримання того ж й інших людей, тобто язичників, через Христа що обрізалися від помилки, і не стверджуватиме, що вони не можуть спастися, якщо не дотримуватимуть тих постанов, як і ти зробив на початку нашої бесіди, висловлюючи, що я не спасуся без дотримання їх.

- Навіщо ти сказав: "на мою думку, такий спасеться", хіба ж є люди, що відкидають можливість спасіння для таких?

- Є, Трифон, - відповідав я, - вони бояться навіть мати спілкування в бесіді або в їжі з такими людьми; але я не згоден з ними. Якщо хто за слабкістю духу захоче дотримувати й деякі, які можна нині, з постанов Мойсея, даних на нашу думку ради жорстокосердості вашої, і при цьому сподіватиметься на Христа і виконуватиме вічні і природні правила справедливості і святості, житиме з християнами і віруючими, але як я вже сказав, не схилятиме їх обрізуватися, як він сам, дотримувати суботи та інше подібне, то, я думаю, таких повинно приймати і мати спілкування у всьому з ними, як з родичами і братами. Якщо ж, Трифон, - говорив я, - хто з роду вашого (тобто з іудеохристиян – *П.П.*) говорить, що він вірує в цього Христа, але всіляко змушує язичників, що повірили в Христа, жити згідно із законом Мойсеєвим або не хоче мати спілкування з ними в житті, то таких і я не приймаю. Втім думаю, що можуть спастися ті, які переконані ними поєднувати із сповіданням Христа Божого і дотримання закону. Але жодним чином, на мою думку, не спасуться ті, які, увірувавши і визнавши Його Христом, з якоїсь причини навернулися до іудейського закону, відкинули Христа і не покаялися раніше смерті. Не спасуться також і ті, які, походить від сім'я Аврама, живуть згідно із законом і раніше кончини своєю не увірували в цього Христа, особливо ж ті, які проклинали і проклинають віруючих в цього Самого Христа, аби досягти спасіння й звільнитися від покарання вогнем. Милосердя, людинолюбство і невимірне багатство милості Божої, за словами Єзекіїля, що кається в гріхах приймає як праведного і безгрішного; а того, хто від благочестя або праведності впадає в нечестя і беззаконня, визнає грішником, неправедним і нечестивим. Тому то наш Господь Ісус Христос сказав в чому Я знайду вас, в тому і судитиму» (Юстин Філософ і Мученик. Розмова з Трифоном іудеєм 47).

Показово, що під Юстинове визначення тих, «хто за слабкістю духу» дотримується поруч з вірою в Христа водночас й постанов Мойсея, зокрема

заповіді про суботу, обрізання тощо, цілком підпадають не лише апостоли, а й сам Ісус. В Євангелії від Хоми є така логія Спасителя: «Якщо ви поститесь від світу, ви не віднайдете царства. Якщо не робите суботу суботою, ви не побачите Отця» (Євангелія від Хоми 3:4).[11] Щодо апостолів, то це добре показує полеміка Єрусалимського апостольського собору (прибл. 49/50 рр.).[12]

Засуджуючи іудеохристиянство як єресь, паулінізм водночас засуджував (бодай і приховано на своїх початках) і початкову апостольську християнську традицію, та й справу самого Христа. І хоча Юстин, життя й діяльність якого припадають на II ст. ще визнає, що іудеохристияни, які віруючи в Христа водночас тримаються й іудаїзму таки спасуться («думаю, що можуть спастися ті, які переконані … поєднувати із сповіданням Христа Божого і дотримання закону»), щоправда за такої умови, якщо не буде схиляти до подібної практики язичників («якщо ж … хто з роду вашого (тобто з іудеохристиян – *П.П.*) говорить, що він вірує в цього Христа, але всіляко змушує язичників, що повірили в Христа, жити згідно із законом Мойсеєвим або не хоче мати спілкування з ними в житті, то таких і я не приймаю»).

Пізніше, коли християнство стане державною релігією Римської імперії, воно, сповнене ненавистю до іудеїв, і головним чином до єврейства як до колективного ворога Христа, як до народу-боговбивці, офіційно засудячи іудеохристиянство вже офіційно, як єресь «іудействуючих», знищить його повністю. Це доводять рішення Вселенських соборів, зокрема Шостого Константинопольського[13] і Сьомого Нікейського[14]. Принагідно зазначимо, що «рівноапостольний» імператор Константин був антисемітом і це, у свою чергу, також пояснює чому Церква за часу його правління стає непримиренною до всього іудейського в християнстві і до євреїв взагалі, незалежно від того є хтось з них християнином, а чи ж ні. Церковна схема за Константина передбачала, що всі, хто тримається іудейського закону (бодай навіть частково, як це практикували іудеохристияни) є відступниками від Христа. «Константин, - зауважує А.Карташев, - за настроєм своїм антисеміт, який називав єврейський народ «боговбивчим» [Карташев А.В. Вселенские соборы. - М., 1994. - С. 41].

Без перебільшення можна стверджувати, що існуючі антисемітські нотки в «непавлових» текстах Нового Завіту є результатом пізніших паулініcтичних правок. В противному разі ніяк не можна пояснити, чому в синоптичних Євангеліях, які є за змістом іудеохристиянськими творами,

---

[11] У коптському варіанті цієї Євангелії це місце має наступний вигляд: «Говорить Ісус. Якщо ви не зречетеся світу, не знайдете Царства Божого; якщо ви не будете дотримуватися суботи, не побачите Отця».

[12] Див.: 15 розділ Книги Дій апостолів.

[13] Див.: Правила Вселенських Соборів: Святий Вселенський Шостий Собор, Константинопольський (Правила і Послання 11). Собор відбувся в 630 р.

[14] Див.: Правила Вселенських Соборів: Святий Вселенський Сьомий Собор, Нікейський (Правила і Послання 8). Собор відбувся в 787 р.

містяться, дисонуючи з основним змістом, антиіудейські випади? Чому в Євангелії від Матвія ми раптом читаємо таке: «… *Увесь народ волав: Кров Його* ***на нас*** *і* ***на наших дітях***» (Мт. 27:25-26)? Зверніть увагу, тут озвучується ідея, за якою *весь* народ, *всі* євреї винні в Ісусовій смерті, а відтак *всі євреї* є ворогами Христа, а значить мусять вважатися ворогами і християн.

Між тим, оригінальне Ісусове християнство (іудеохристиянство) мислило себе в контексті іудаїзму, в єврейському культурному полі, оскільки подавало себе месіанською течією в межах тогочасного іудаїзму, розуміло себе завершальним етапом розвитку іудейської релігії, її кінцевим пунктом. Християнство, поставши на своїх початках, як месіанська течія в межах іудаїзму, власне, як етнічна релігія євреїв, з причини втрати євреями своєї державності після руйнування римлянами Єрусалиму в 70 р. н.е., поразки антиримського повстання 66-73 рр. н.е., що виявилося у встановленні безпосередньої влади Риму над Іудеєю, втрачає своє оригінальне єврейське етнокультурне наповнення та іудейську релігійну домінанту і перетворюється на універсальну релігію греко-римського світу, а насправді – релігію космополітів і водночас антисемітів. Саме іудеохристиянство було християнством, заснованим Ісусом Христом (чи Ісусом із Назарету), але яке, вже починаючи, практично, з другої половини І століття, перекривалося паулінізмом чисельно і було знищене ним, про що свідчать рішення Вселенських соборів, ухвалені з позиції домінуючого вже на той час паулініcтичного християнства, в яких іудеохристиянство констатується, як єресь.

Втім навіть при поверховому прочитанні Нового Завіту добре видно, що всі тексти, авторство яких приписується апостолу Павлу, надто відрізняються не лише за віроповчальною ознакою, а й за їх спрямованістю на представників елліністичного світу. В противагу їм, новозавітні Євангелії, послання Якова, Петра, Івана, Іуди та Послання до євреїв і Книга Об’явлення Івана Богослова орієнтовані суто на єврейського читача, мають чітке проіудейське забарвлення. В той чи інший спосіб, в них постійно наголошується на тому, що Ісус із Назарету є обіцяним єврейськими пророками іудейським Месією. Євангельський Ісус, на відміну від ап. Павла, чітко дає зрозуміти, що він «посланий тільки до овечок загинулих дому Ізраїлевого...», що «не годиться взяти хліб у дітей (тобто євреїв – *П.П.*), і кинути щенятам (цебто язичникам – *П.П.*)...» (Мт.15:24, 26).

У вченні Галілеянина відчувається традиційно негативне ставлення іудеїв до язичників. Він повчає, що він Месія – визволитель і захисник іудеїв; зауважує, що прийшов до євреїв, бо тільки вони є спадкоємцями Царства Божого і дари Божі, божественні благодать і спасіння належать без винятку тільки іудеям (язичники прилучаються до іудейства через прийняття ними іудаїзму). І якщо Ісус обстоює в цьому відношенні традиційний іудео- та єврейоцентризм, то ап. Павло тримається протилежних поглядів – на його думку, християнство повинне бути виведене за межі єврейського культурно-релігійного комплексу і стати надетнічним, універсальним.

Саме Павлове християнство з часом стало офіційною Церквою Христовою, саме з позицій домінуючого паулінізму були виписані ухвали Вселенських соборів, саме за еллінохристиянськими уявленнями оригінальне Ісусове християнство, а опісля апостольська віроповчальна традиція чи іудеохристиянство витлумачувалося єрессю. Проте, так чи інакше, і як це не виглядає парадоксальним з позицій усталеної церковної традиції, але *Ісус з Назарелу був (і є!) засновником іудеоцентричного християнства, основоположником месіансько-есхатологічної гілки іудаїзму – іудеохристиянства*.

А н о т а ц і ї

У статті П.Павленка «Іудей Ісус із Назарету – засновник месіансько-есхатологічної гілки іудаїзму (єврейсько-іудейське спрямування первіснохристиянського віровчення та антисемітські нотки в текстах Нового Завіту)» здійснено аналіз ряду новозавітних текстів з тим, щоб показати, що Ісус із Назарету був фундатором такого «християнства», яке мислило себе в контексті тогочасного іудаїзму, в єврейському культурному середовищі, мало чітке єврейсько-іудейське віроповчальне спрямування. Водночас зазначається, що наявні в новозавітних Євангеліях антисемітські інтонації, обвинувачення іудеїв, весь єврейський народ, у «боговбивстві» є наслідками пізніших правок, здійснених з позицій домінуючого паулінізму, оформленої вже в канонах Вселенських соборів церковної ідеології.

Ключові слова: *іудеохристиянство, еллінохристиянство, паулінізм, Ісус Христос, Месія, іудаїзм, Тора, антисемітизм.*

В статье П.Павленко «Иудей Иисус из Назарета – основатель мессианско-эсхатологической ветви иудаизма (еврейско-иудейская ориентация первичнохристианского вероучения и антисемитские нотки в текстах Нового Завета)» осуществлен анализ ряда новозаветных текстов с тем, чтобы показать, что Иисус из Назарета был основателем такого «христианства», которое мыслило себя в контексте тогдашнего иудаизма, в еврейской культурной среде, имело четкое еврейско-иудейское веропоучительное направление. Вместе с тем отмечается, что имеющиеся в новозаветных Евангелиях антисемитские интонации, обвинения иудеев, весь еврейский народ, в «богоубийстве» есть следствие поздних правок, осуществленных с позиций доминирующего паулинизму, оформленной уже в канонах Вселенских соборов церковной идеологии.

Ключевые слова: *иудеохристианство, еллинохристианство, паулинизм, Иисус Христос, Мессия, иудаизм, Тора, антисемитизм.*

In article of P.Pavlenko "Jew Jesus of Nazareth – the founder-eschatological Messianic branch of Judaism (Jewish and Judaic orientation of Primary-Christianity doctrine and anti-Semitic overtones in the New Testament)" made analysis of several New Testament texts in order to show that Jesus of Nazareth was the founder of "Christianity" that thought themselves in the context of contemporary Judaism, the Jewish cultural environment, few clear-Jewish Judeo doctrine direction. At the same time indicated that available in the New Testament Gospels anti-Semitic intonation, the prosecution Jews, all Jewish people, the "deicide" a consequence of later

amendments made to the dominant position of Paulinism, is executed in the canons of the Ecumenical Councils of the Church ideology.

Keywords: *Judeo-Christianity, Hellene-Christianity, Paulinism, Jesus Christ, Messiah, Judaism, Torah, anti-Semitism.*

Н.Недзельська*[*]* (м. Херсон)

УДК 1, 13-14; 2, 21-22

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ ЖІНКИ В БОГОСЛОВСЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ АВРААМІСТИЧНИХ РЕЛІГІЙ

Представники авраамістичних релігій проблему свободи переважно пов'язують зі свободою волі, тобто обумовленістю чимось чи ж ні вчинкиів людини зовнішніми умовами. Ці питання досить широко розглядаються богословами всіх конфесій і представлені як в давній, так і в сучасній літературі. Однак проблема має й інший бік. Це - свобода особистості вибирати свою лінію поведінки за різних обставин й мати моральну і соціальну відповідальність за свої вчинки. Розрізняють „негативну свободу", тобто свободу від злигоднів, експлуатації, соціального та національного пригноблення і т.п., і „позитивну свободу" (для творчої праці, здійснення свого покликання в житті, всебічного розвитку особистості). П'ять дарів, вручених людині, склали ті головні цінності, за розпорядженням котрими, вчать богослови, їй доведеться звітувати перед Всевишнім. Це - її особистість, покликання, час життя, майно і відношення з іншими людьми. [Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолствующего большенства. – М., 1990. – С. 206].

Основний зміст статті. Свобода і рівність жінки з чоловіком втрачені в результаті гріхопадіння, пояснюють богослови. Першою згрішила жінка, то ж першою і була покарана. Покарання жінки пов'язане зі шлюбом та материнством, адже саме тут реалізується її відмінність від чоловіка. Здатність народжувати дітей – це те єдине, чим жіноча стать принципово відрізняється від чоловічої, в чому вона незамінна і що дає їй певні переваги. Конкретні покарання зводились за Старим Завітом до наступного: "Помножуючи, помножу терпіння твої та болі " [Бут. 3: 16]. Це іудейські богослови пояснюють як, по-перше, подовження терміну вагітності, а, по-друге, у жінки з'явились місячні, що супроводжуються болями та нездужанням ("терпіння твої та болі"). Третє покарання – страждання підчас пологів: "Ти в муках родитимеш діти" [Бут. 3:16]. Четверте – пов'язане зі

[*] Недзельська Н.І. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук Херсонського державного університету.